

The Abraham Arbesfeld
Kollel Yom Rishon

Sunday Morning Learning Program for Men

WWW.KOLLELYOMRISHON.ORG

בענין לימוד
תורה בליל
'ניטל'

Rabbi Michael Taubes
יד' טבת תשס"ח • December 23, 2007

(1) משנה – מסכת עבודה זרה (ב.)

לפני אידיהן של עובדי כוכבים שלשה ימים - אסור לשאת ולתת עמהם, להשאילן ולשאול מהן, להלוותן וללוות מהן, לפורען ולפרוע מהן; רבי יהודה אומר: נפרעין מהן, מפני שמיצר הוא לו; אמרו לו: אע"פ שמיצר הוא עכשיו, שמח הוא לאחר זמן.

(2) רש"י (שם)

לפני אידיהן של עובדי כוכבים ג' ימים אסור לשאת ולתת עמהן - וכולהו משום דאזיל ומודה לעבודת כוכבים ביום אידו.

(3) שו"ת תרומות הדרשן (סי' קצה')

שאלה: בכמה עיירות נוהגים היהודים לשלוח דורות לכומרים ולשלטונים ביום שמיני לניתל כשמתחדשין להם השנה, יש חשש זהירות בדבר או לאו? תשובה: יראה דיש לזהר בזה שלא ישלחו ממש באותו יום אלא יום קודם או אחריו...

(4) סמ"ג – (ל"ת מה')

שנינו בתחילת מסכת ע"ז (ב.) לפני אידיהם של גוים שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהם, במקח וממכר, ולהלוותם וללוות מהן [להשאילן ולשאול מהם] ולפורעם והפרע מהן, ואוקימנא בגמרא (שם ו, ב) במלוה בשטר או שעל המשכון אבל מלוה על פה נפרעין מהן מפני שהוא כמציל מידם, אמר שמואל (ע"ז יא, ב) בגולה אין אסור אלא יום אידם בלבד, פירוש בגולה, בחוץ לארץ מפני שאינם כל כך עובדי עבודה זרה, ופירש רבינו שמואל בשם רש"י דוקא ניט"ל וקיס"ח שהן עיקר אידם וראש יראתם אסור, ואפילו אותם יש להתיר במקום שיש לגוי איבה כדמוכח שם (ו, ב) דקאמר ההוא מינא דשדר דינרא קיסריינא לרבי יהודה נשיאה ביום אידם אמר אי לא אקבליה היא ליה איבה. עוד יש היתר אחר בגוי שאנו מכירין שאינו אדוק בעבודה זרה ולא אזיל ומודה כדאמרינן התם (ע"ז סה, א) רבא שדר קורבנא לבר ששך ביום אידו/ו[?] אמר קים לי בגווייה דלא אזיל ומודה, פירוש קורבנא דורון, עוד יש היתר אחר במקום שצריך להניפו כדאמרינן בירושלמי (ע"ז פ"א ה"א) בגוי המכירו מותר מפני שהוא כמחניף לו ותניא [נמי בתוספתא] נכנס בעיר ומצאן שמחים שמח עמהם מפני שהוא כמחניף להם (ע"ז פ"א סה"ת סי' קלד):

(5) הגהות מיימוניות על הרמב"ם – ה' עבודה זרה (ט:ב)

כשמואל דאמר (ע"ז ז: ז יא): בגולה אין אסור אלא יום אידם בלבד ופרשב"ם בשם רש"י דהיינו דווקא ניתל וקצח שהם בשביל התלוי עצמו אבל שאר אידיהן אין תופשין בהן ממשות ולא שייך למימר בהן אזיל ומודה, ועוד דקים לן בגווייהו דלא אזיל ומודו.

(6) חידושי תלמידי רבינו יונה למס' עבודה זרה (ב.)**(7) ספר ניטל ומאורעותיו (עמ' כו', הע' 29)**

מאז ומתמיד כונה הנוצרי בפי היהודים 'תלוי' או 'נתלה' וצוררי ישראל הציקו להם על זה. ראה בספר הנצחון לריט"ל מילהויזן סימן ש"ג: 'תלוי' – שמעתי ליישב להם שהוא לשון אשם תלוי, ר"ל ספק, והיו חייך תלואים לך מנגד, כי כל דבר שאינו הסכמת כל העולם... אבל אמונת ישו"ו ומחמ"ט שפליגי בהן האומות נקראת אמונת התלוי'. גם ר' זלמן צבי מאופהוון מצטדק על הכינוי תלוי ראה דבריו באוצר ויכוחים עמ' 171, תחלה הוא מסרס את מלת 'תלוי' ל'תולע' ומכאן יוצא ההצטרקות: 'כי מלת 'תולע' בעי"ן אינו תלוי כי אם תולעת גם יש אשר נקרא בשם תולע כמו תולע ופובה... וגם שם תלוי אינו דוקא לגנאי'.

(8) ספר רגל ישרה (לבעל הבני יששכר)

מערכת י', סי' ק"פ, ערך ישו הנוצרי בד"ה וכבר שמענו

(9) ספר מנהגי ישראל (להרב דניאל שפרבר)

חלק ג', עמוד שכט-של – ל"ל הניטל

(10) ספר מקור חיים (לבעל החוות יאיר)

לשלחן ערוך, או"ח, סי' קנה' בד"ה שלא יעבירונו

(11) ספר ניטל ומאורעותיו (עמ' כד'-כה)

לפי האגדה, גם המהרש"א היה נוהג במנהג זה, האגדה מספרת שנוהג היה המהרש"א (נפטר שצ"ב) בליל ניטל לחשב חשבונות של צדקה, פעם הלשינו עליו צוררי ישראל בפני השלטון המקומי שרב היהודים נוהג בזיון במשיחם, ונמנע מלימודיו הקבועים עקב לידתו של הנוצרי הגורם לו צער ומורת רוח, והתיעצו יחד ובאו לכלל הסכמה לארגן התנפלות פתאומי על בית הרב בליל התקופה ולראות אם כנים הדברים, בלילה ההיא כשעסק המהרש"א בחשבונותיו כמנהגו, נפל לפתע ספר ממדף הספרים, וכשהחזיר ספר זה נפל ספר אחר מצד אחר, וכן שלישי, הפעם שם לב למאורע, והגביה את הספר, שנפל ופניו לארץ, בזהירות מן הארץ על מנת לפתוח אותו במקום שנפתח על ידי הנפילה ולעייין בכתוב שם, אולי איזה רמז מראים לו מן השמים. עודנו הוא עומד ומעייין בספר, פרצו השוטרים את דלת ביתו וקיוו למצוא אותו יושב ומתבטל מלימודו, ולמרבה ההפתעה מצאו את הרב עומד ליד ארגז הספרים 'לומד מתוך ספר', המלשין נענש ואת המהרש"א פייסו על ההפרעה שהוסבה לו על חנם בגלל הלשנה אולת ונכובה נטולה נכונות.

12) ספר אורחות רבינו בעל הקהלות יעקב

חלק א', עמוד קצג, אות יח

13) ספר נטעי גבריאל על הלכות חנוכה

בספר מגלה עמוקות מהודרא ב' פרשת תרומה דרוש ל"ד בשם ספר סודי רזיא לבעל הרוקח, דשנת החמה היא שס"ה ימים ו' שעות, י"ב פעמים יעקב בגימטריא שס"ד, וכן שני פעמים שם הוי"ה גימטריא נ"ב כנגד נ"ב שבות השנה של שס"ד ימים, נשאר יום אחד כנגד ט"ב שאסור ללמוד, וששה שעות שבד' תקופות, והעיר הרב בהגהות פרישת שלום אות קפ"ה שצ"ע בכוננתו דא"כ בכל תקופה היא אסור ללמוד שעה וחצי, וצ"ע עכ"ד. ואפשר לומר לחומר הנושא שכוננתו שיש ד' תקופות בשנה, תקופת ניסן, תמוז, תשרי וטבת, וששה שעות, שד' תקופת, היינו שבתקופה הד', ואם כנים דבריו בזה יש לנו מקור מרבינו הרוקח חד מקמאי לאסור בלימוד ניטל בתקופת טבת. והגה"צ מצעהלים זצ"ל העיר בהגהותיו לערוה"ב פרשת שמות, מגמרא יומא דף ל"ה ע"ב גבי הלל הזקן שעלה על ארובה כדי שישמע דברי אלקים חיים מפי שמעיה ואבטליון, אמרו אותו היום ערב שבת היה ותקופת טבל היתה עיי"ש. מוכח שלמדו בתקופת טבת, וי"ל דזה היה קודם מעשה של אותו האיש, עכ"ד. (וזה ק"ק דבפשוטו הכוונה בתקופת טבת בזמן טבת שהיה הקור גדול. וראה להלן פ"ה אות ב'.

14) ספר אגרות סופרים, כתבי רבינו משה סופר (החתם סופר)

בדבר המנהג שלא ללמד באותה הלילה ליל חגם.

ע"ד אשר נשאלתי מאת מעלתו הרמה ענין למנהג איסור ת"ת בליל חגם. לא שמעתי טעם מקובל בזה. גם מה ששמעתי מאמ"ו נ"י לא נהירא, הגם כי יש סיעתא לזה ממנהג העולם שאוסרים גם תשמיש וסוגרים שערי טבילה כי לדעתי מנהג שטות הוא ויש למחות ביד הנוהגים כן, דאלו לטעם אמ"ו נ"י ק' מה חילוק בין קודם חצות לילה לאחרי' שנוהגי' היתר אחר חצות והיכן מצינו דפלגי רבנן בתקנתא דידהו בין פלגא דלילי' לפלגא ועיין גמ' פסחים ב' ע"ב. אבל הנ"ל אפשר נהגו קדמינינו כן משום שלא ליתן מקום לבע"ד לחלוק ולשטן לקטר, בהיות באותה לילה כל העמים נועדים לבית אלהים מחצות ואילך כידוע ועם ד' אלו ישנים על מטותיהם אפי' לומדי תורה רובם ככולם נעורים תחילת הלילה וישנים אחר חצות, ולא רצו לגזור שיהי' כל ישראל עומדים השכם מחצות ואילך באותה הלילה כאלו אנו נגריים אחר חוקותיהם וגדולה מזה נהגו לאכול באשמורת ער"ה שלא יחקו המינים מכ"ש שאין לגזור נדידות השינה בעת ההיא ע"כ בהשכל מנעו הלימוד קודם חצות לגמרי וממילא כל ת"ח ישן תחלת הלילה ויקום אחר חצות, ומכ"ש בעלי מו"מ הקובעים עתים לתורה בכל יום מסתמא בתחלת הלילה אותה הלילה נמנעים מפני המנהג וע"כ יעמדו אחר חצות לשלם חובתם דבר יום ביומו וממילא יהי' כמה וכמה עוסקים בעבודת ה' אלו מפה ואלו מפה, וחמת המלך שככה, וטעם זה הגון בעיני, ולק"מ היכן מצינו יום שמקצתו אסור ומקצתו מותר כיון שהסברה נכונה כמ"ש תוס' פסחים שם ד"ה היכן מצינו יום, ולדברי אמ"ו נ"י קשה עוד הו"ל להתיר פ' ואלו מגלחין וכדומה דברים המותרים בימי אבל ע"כ המחזור מ"ש ומתוך הדברים אתה למד שיש לגעור בהקובעים מושב לצים שמחים לאיד וה' ישמחנו כימי עיניתנו.

15) שם משואל

חנוכה תרע"ו ליל ו'

16) ספר נטעי גבריאל הנ"ל (עמ' שצא)

ראה בקדושת ציון (באבוב) עמוד קכ"ט, ורבים חתרו לדעת מדוע יבטלו ת"ת בלילה הזה, והגם שאפילו אם לא נדע הטעם בדבר, די לנו בזה מה שכן נהגו מעולם אבותינו ורבותינו, אמנם עלה ברעיוני מילתא בטעמא, דהנה ידוע דאותו האיש היה תלמידו של רבי יהושע בן פרחיה ולמד תורה הרבה, ולבסוף כישף והסית את ישראל כמבואר במס' סנהדרין דף ק"ז ע"ב, (ועתה נשמט מן הדפוסים מחמת הצענזור), ומזה אנו רואין בחוש אומרים ז"ל (אבות פ"א) לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, וכמבואר בגמרא ב"ק י"ז ע"א גדול לימוד התורה שהלימוד מביא לידי מעשה, דאותו האיש אעפ"י שלמד הרבה, כיון שהיה תלמוד בלא מעשה, יצא לתרבות רעה, עד כדי להסית ולהדיח, ולכן בלילה הזה שנוולד בו, תקנו שלא ללמוד, להאראות כי לימוד תורה כזאת בלא מעשה אינו נחשב מאומה, כי התורה ניתנה לנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים. ואפשר להעמיס דבר זה בכוננת הפסוק (תהלים קי"ט) עת לעשות לה' הפרו תורתך, שיש עת אחת בשנה, דהיינו ליל ניטל, שצריכין להאראות כי העיקר הוא לעשות לה', ולכן אז הפרו תורתך, שמותר לבטל אז מלימוד התורה, כי ביטולה של תורה אז, הוא להאראות שהעיקר הוא קיומה.

17) ספר המטעמים

מערכת אות הנ' ערך ניטל אות א', ב' (דף מא:)

18) ספר נטעי גבריאל הנ"ל (עמ' תט)

כ"כ הגאון בעל קרבן נתנאל בכת"י, כיון שאסרו בלימוד מפני אבילות (המוזכר לעיל בפ"א) אמרתי להרחיק הטבילה, וכאשר שהריון זה האדם היתה בלילה זאת, ראוי לעשות זכרון בישראל שלא להאשים עוד כי הזמן גורם, ועי' ביר"ד סי' קצ"ז דבקל דחינן האינדא הטבילה, עכ"ד. וכ"כ בספר ימצא חיים (למהר"ח פלאגי) סי' ע"ג אות ט' וסגולות ישראל מערכת ז' אות ל"ו, ובכתבי קודש להרב סעדיה הלוי בעל ספר נוה צדק נמצא כתוב, דיש ליוזהר שלא לעשות זיווג עם אשתו בלילה שיווליד בן פרוץ, וגילה בהעש"ט זי"ע, שהמשומדים שישנם בעולם הם שיצאו מזיווג אותה הלילה, ולפ"ז סרה מהר תמיהת הנשים שיוודעים בכירור שלא נבעלו לגוי ובניהם נשתמדו רח"ל, דאפשר מאותו הלילה עכ"ד, ובובץ מוריה גליון קס"א ציין לספר גור אריה (הגהות על שו"ע שנת ש') בסי' ר"מ שכתב שיש להימנע מעונה בליל התקופה. וכ"כ בהגהות יד אפרים לספר חסידים

(להגאון ר' אפרים ביליטצער – בעטלאן תרפ"ד) אות ע"א שכל הכופרים נתעברו בזה הלילה, וכיון שהוא חשש הוולד הנולד, א"כ אפילו טבלה לא יזדקק כלל בזה הלילה.

19) ספר גופי הלכות להל' נדה

חלק א', סימן קפ"ד במשנת סופרים אות ח' (עמ' מה)

20) שיעורי שבט הלוי להל' נדה

סימן קצג סעיף ב' וסוף אות ב' (עמוד שיג) "בליל ניט"ל...איסור"

21) שו"ת תשובות והנהגות

חלק א' סימן תקנ"א

22) שו"ת יביע אומר – יו"ד (ז:כ:א)

א) לפע"ד אין ממש בדברי האומרים כן, ואין לדבריהם כל יסוד כלל. ומעולם לא נמנעו רבותינו, וגם אנו בעקבותיהם, מללמוד תורה בלילה ההוא וכמו שרגילים בכל הלילות שבשנה, דלא אברי ליליא אלא לגירסא (ע' עירובין סה א). וע' במנחות (צט ב), שאל בן דמה, בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל, כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו ללמוד חכמת יונת, קרא עליו את המקרא הזה, לא ימוש ספר התורה הזה מפין והגית בו יומם ולילה צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונת. נמצא שאין רגע בעולם שיהיה אדם פטור בו מדברי תורה. ובירושלמי (סוף ברכות) אמר ר' שמעון בן לקיש, מצאתי במגילת סתרים יום תעזבני יומים אעזבך. ובמשנה (פ"ד דאבות מ"י), אם בטלת מן התורה יש לך הרבה בטלים כנגדך. ויש הרבה כהנה וכהנה בדברי חז"ל. ואמנם שוב ראיתי בספר טעמי המנהגים ומקורי הדינים (עמוד תק) שהביא בשם ליקוטי הפרדס, שהטעם שבמקום ההוא נמנעים מללמוד באותו לילה, לפי שהיו צוררי היהודים אורבים להם, וכל יהודי העובר ברחוב היו מכים אותו מכות רצח באכזריות רבה, ולפעמים מתו תחת ידם, ולכן גזרו גדולי הדור על המלמדים ועל התלמידים ועל בני הישיבות שיכבדו וישבו בביתם בלילה ההוא, ולא ישוטטו בחוצות פן יבאו לידי סכנה. ע"כ. ונראה שמכאן יצא להם הטעות שאין ללמוד בלילה ההוא, ובאמת שגם אז לא נאסר לפ"ז ללמוד בביתם, אלא רק שלא לצאת החוצה לבית המדרש, מפחד הרשעים הצוררים. וכיום תלי"ת אין פרץ ואין צוחה ברחובותינו, ולא שייך כלל הטעם הנ"ל. ולא אכחד כי שם הביא עוד טעם בשם רגל ישראל מהרב הצדיק מדינוב זצ"ל, שהוא מפני שנהרג בו יש"ו שהוא קליפת עורב, ושאמרו מגידי אמת שאירע כמה פעמים שלמדו בלילה הזה ובא כלב לבתיהם, ושמנהג ישראל תורה הוא. והוסיף בהערה שם שגם הגאון ר' יהונתן אייבשיץ אמר על זה שמנהג ישראל תורה הוא. ע"ש. אולם אין המנהג כן במקומותינו, וגם בלילה ההוא לומדים כאשר היתה באמנה אתם בלילות של כל השנה. וראיתי בקובץ יגדיל תורה (ירושלים תשל"ט סי' קי עמוד קמז) בתשובת האדמו"ר מליבאוויטש נר"ו שכ', נוהגים שלא ללמוד תורה בליל המולד של אותו האיש, ונקבע הלילה על פי הלוח של הנוצרים, והטעם כדי שלא להמשיך חיות דקדושה באותו האיש ובהולכים בשיטתו עתה, ולכן אצל ישראל הדרים במדינות הישמעאלים אין מנהג זה כלל. וכיון שלענין ביטול תורה חידוש הוא, אין לך בו אלא חידושו, ולכן אין לבטל אלא לילה אחד, וגם בלילה ההוא אין נוהגים כן אלא עד חצות. עכת"ד. והן עתה ראיתי בקובץ שו"ת חתם סופר (ירושלים תשל"ג סימן לא) שנשאל אודות מנהג מניעת תלמוד תורה בליל אידם, והשיב, לא שמעתי טעם מקובל בזה, אף שלכאורה יש סיוע לזה ממנהג העולם שאוסרים גם תשמיש בלילה ההוא, והבלנים סוגרים שערי טבילה, אך לדעתי מנהג שטות הוא, ויש למחות ביד הנוהגים כן. ומכל מקום הנראה לי בזה, כי בהיות שבאותו לילה כל העמים נועדים יחדיו בכניסיות שלהם משעת חצות הלילה ואילך, ואילו לומדי התורה רובם ככולם נעורים בתחלת הלילה ללמוד תורה, וישנים אחר חצות, ובכדי שלא יהיה מקום לשטן לקטרג, על כן נהגו קדמונינו למנוע הלימוד קודם חצות לגמרי, וממילא כל התלמידי חכמים הולכים לישון קודם חצות לילה, ויקומו ללמוד תורה אחר חצות, וכן בעלי בתים שקובעים עתים לתורה בכל לילה, בליל אידם נמנעים מללמוד קודם חצות מפני המנהג, ויקומו אחר חצות להשלים חוק לימודם דבר יום ביומו. וממילא יהיו כמה וכמה מישראל קדושים שעוסקים בתורת ה' ובעבודתו, וחמת המלך שככה. ע"כ. הנה הגאון נדחק למצוא טעם, למנהגם בארצות אשכנז וגלילותיהן, אבל בכל ארצות המזרח לא ישמע ולא יפקד ולא יזכר מנהג זה כלל, ובכל הישיבות והכוללים של האברכים שלנו לומדים תורה אף בליל אידם כרגיל בכל לילות השנה, תמידים כסדרם, מבלי לחוש כלל לסברא הנ"ל, ופוק חזי מאי עמא דבר.

23) שלחן ערוך – או"ח (תקפ:ב)

באחד בניסן מתו בני אהרן; בעשרה בו מתה מרים ונסתלק הבאר; בכ"ו בו מת יהושע בן נון, בעשרה באייר מת עלי הכהן ושני בניו, ונשבה ארון ה'; בכ"ח בו מת שמואל הנביא; בכ"ג בסיון בטלו הביכורים מלעלות לירושלים בימי ירבעם בן נבט; בכ"ה בו נהרג רשב"ג ורבי ישמעאל ור' חנינא סגן הכהנים; בכ"ז בו נשרף רבי חנינא בן תרדיון וספר תורה עמו; באחד באב מת אהרן הכהן; ב"ח בו כבה נר מערבי בימי אחז. ב"ז באלול מתו מוציאי דבת הארץ; בה' בתשרי מתו עשרים איש מישראל ונחשב רבי עקיבא; ב' בו נגזרה גזרה על אבותינו שימתו בחרב וברעב ובדבר, מפני מעשה העגל; ב' במרחשון עוורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו; בכ"ח בכסליו שרף יהויקים המגילה שכתב ברוך מפי ירמיהו; בשמונה בטבת נכתבה התורה יונת בימי תלמי המלך והיה חשך בעולם שלשה ימים; ובט' בו לא נודע איזו היא הצרה שאירע בו; בה' בשבט מתו הזקנים שהיו בימי יהושע; בכ"ג בו נתקבצו כל ישראל על שבט בנימין על ענין פלגש בגבעה; ב' באדר מת משה רבינו ע"ה = עליו השלום; בט' בו נחלקו בית שמאי ובית הלל.

24) מגן אברהם (שם סק"ו)

לא נודע - ובסליחו' שלנו איתא שמת עזרא הסופר

(25) ט"ז (שם, סק"א)

בט' בו לא נודע כו'. - תימה גדולה הא איתא בסליחות של י' בטבת דבט' בו מת עזרא הסופר וצ"ע רב:

(26) מגילת תענית

סוף פרק ימי הצומות בתשעה בו....להחריבה

(27) תוספות (שם)

ד"ה בט' בו

(28) ספר נטעי גבריאל הנ"ל (עמ' תו-תז)

עי' בלקו"ש חנוכה תש"נ שהעיד שכ"ק מו"ח אדמו"ר סיפר שאביו (מהרש"ב) נהג אז לשחק או לעמוד בשעת מעשה ולהציע היאך לשחק בשא"ך וביאר הענין, שבזה לימוד הוראה שאפי' בזמן שאין יכולים ללמוד ינצלו הזמן לשחק במשחק שיש בו חכמה בעניני רשות שעושים לש"ש, בבחינת בכל דרכך דעה וזה מוסיף חכמות בראש בכדי שיוכלו אח"כ להבין תורה יותר טוב, ועוד טעם שמקדש שם שמים ושבתו של ישראל לעיני העמים שמחשיבים את המשחק, בראותם שבני ישראל הם עם חכם ונבון גם בחכמה זו, וסיים, מזה ישנה גם הוראה כיצד לנהל את זמן הניטל לא להיות בטל ח"ו אלא לתועלת ובפרט להוסיף בעניני חכמה או בהוספה בצדקה וחסד או בהנהגת הבית וכדומה עיי"ש. וכן נהג כ"ק אדמו"ר מסקווירא זצ"ל, אכן תיכף שבא חצות הלילה הפסקי ופתח הגמרא. וכן שמעתי שהרה"ק בעל אבהת ישראל מוויזניץ היה נוכח בעת שבניו שחקו שא"ך בניטל. וכ"כ שו"ת חוות יאיר סי' קכ"ו ודכירנא כך הוינא טליא, נמנו ורבו בעל תקנות ובראשם א"א הגאון מהר"ר שמשון בכרך אב"ד וורמייזא זצ"ל לשנות מנהג קדום הנהוג שלא לשחק כל השנה רק בימי חנוכה, והרע בעיני א"א החסיד שיהיו ימי נס הקבועים יהודות ולהלל, מיוחדים לשחק וקלות, וביקש לאסרם, ולקבוע תחתייהם ח' ימי אידם (ימי חג מכ"ה דצמבר עד ניי יאהר המוזכר בע"ז דף ח' ע"א) שאין בהם ביטל משא ומתן שבני אדם נשארים בביתם, ולא עלתה בידם כי לא הסכימו לשנות מנהג, עכ"ד וכן העיד הגאון רבי רפאל זילבער מפריימן, שהגה"ק מאונסדארף ז"ל הסכים שישחקו הבחורים באיזה משחק בליל ניטל, אולם שעה קבועה ולא יותר ע"כ.

(29) ספר נטיל ומאורעותיו הנ"ל (עמ' לז-לח)

בימי הביניים פחדו היהודים לומר תפלת עלינו לשבח – המופיעה כסיום לשלשת התפלות שמתפללים בכל יום – בהרמת קול, וזאת לכאורה בגלל המלים שנמצאו בו 'שהם משתחווים להבל ולריק ומתפללים אל אל לא יושיע' שהובנו כמתייחסות אל הנצרות והסתייגות מהם וממשיחם ישו, אולם בליל ניטל היו אומרים אותה בקול רם ללא כל פחד.

(30) ספר נטעי גבריאל הנ"ל (עמ' שצה-שצז)

א. יש שמחזיקים מנהגי ניטל אור לכ"ה בדצמבר כמנהג הנוצרים הקתולים, שבזמנם היתה תקופת טבת נופלת בכ"ה דצמבר, ויש הנוהגים בתאריך אור לזק ינואר, ויש נהגו אור לו' בינואר, ויש שנהגו בכל שנה את הניטל לפי חלות תקופת טבת באותה שנה, ואם חלה התקופה עד חצות היום, אז ניטל הוא בלילה שלפניו, ואם אחר חצות אז הניטל הוא בלילה שלאחריו.
ב. למעשה בקהלות האשכנזים הניטל הוא בכ"ה בדצמבר, ושאר קהלות וערי פולין, רוסיה וגליציה מחזיקות את הז' בינואר ניטל. וי"א שינהג מתי שהנוצרים חוגגים את חגם. ולפי"ז בארה"ב ורוב העולם שחגם הוא בכ"ה בדצמבר יחזיקו או בניטל.
ג. ובמקום שאין מנהג יחזיק כמנהג הנוצרים שבאותו מקום ואם יש ביניהם חלוקי מנהגים יחזיקו כמנהג רוב הנוצרים שבאותו מקום.

(31) ספר דרכי חיים ושלום (מונקאטש)

סימן תתכ"ה